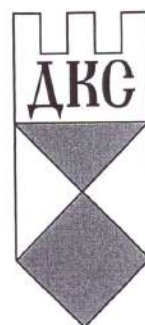

ГЛАСНИК

ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

Београд, 2014.

38

Друштво конзерватора Србије

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
Снежана Јејић

УРЕДНИК
мр Маја Ђорђевић

РЕДАКЦИЈА
др Даница Поповић, Марина Нешковић, др Гордана Милошевић,
др Светлана Пејић, мр Радиша Жикић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА
Гордана Јовановић

ДИЗАЈН И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ
Милош Луговић

ФОТОГРАФИЈА НА КОРИЦАМА
Јулка Кузмановић Цветковић
Археолошко налазиште Плочник

ШТАМПА
ЈП „Службени гласник“
Београд

ТИРАЖ
700 примерака

ISSN 0350-9656

Штампање часописа финансирало је
Министарство културе и информисања Републике Србије

САДРЖАЈ

КУЛТУРНА БАШТИНА И ДРУШТВО

<i>Аница Туфезић</i> Генети концепта заштите индустријског наслеђа	9
<i>Ђора Антанићковић</i> Техничка баштина на Београдском универзитету	15
<i>Мирјана Мекиковић</i> Едукативне радионице – тумачење наслеђа на Косову и Метохији данас	21
<i>Драшко Кривошић, Недељко Стојишић</i> Постојећа регулатива о асеизмичкој заштити и непокретна културна баштина	26
<i>Ђоран Бабић</i> Поводом доделе Велике награде архитектуре Браниславу Миленковићу	30
<i>Марија Обрадовић</i> Путевни монаштва у оквиру Пuteва културе Савета Европе	32
<i>Марија Обрадовић</i> Примена међународних повеља и резолуција о путевима културе	39
Резолуција (98)4 о путевима културе Савета Европе	44

ПОГЛЕДИ И МИШЉЕЊА

<i>Јован Панић</i> Питања струке у вези с конзервацијом реликвија	50
--	----

ИСТРАЖИВАЊЕ И ЗАШТИТА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

<i>Љепа Чершков, Гордана Јеремић, Александар Алексић</i> Заштитна археолошка истраживања на локалитету „Бенетон Србија“ у Јагодин мали у Нишу	53
<i>Владимир П. Пејровић, Војислав Филиповић</i> Нова открића на локалитету <i>Timacum Maius</i> и прилози карактеру римског насеља	61
<i>Мариша Бунарић</i> Манастир Бања код Прибоја, истраживања јужног обзиђа	63
<i>Марија Ђурић, Катићарина Лазаревић</i> Манастир Манасија – резултати археолошких истраживања 2013. године	69

ИСТРАЖИВАЊЕ И ЗАШТИТА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Тони Чершков, Гордана Јеремић, Александар Алексић

УДК: 904:726.821"652"(497.11);
902.2(497.11)"2009/2012"

ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ „БЕНЕТОН СРБИЈА“ У ЈАГОДИН МАЛИ У НИШУ

Највећа некропола касноантичког Naissusa (данашњи Ниш) у Унутрашњој Дацији (*Dacia mediterranea*), према досадашњим сазнањима, простирала се на благо уздигнутом платоу десне обале Нишаве. Формирана је на ненасељеном терену источно од касноантичке фортификације, дуж *via publica* који је Наис спајао са Рацијаријом у средњем Подунављу. У савременој топографији, њено простирање се поклапа с територијом данашње градске четврти Јагодин мала (ГО Пантелеј), по којој је постала позната у стручној литератури. Овај простор је интензивно коришћен за сахрањивање од IV до краја VI или почетка VII века.¹

Некропола у Јагодин мали (сл. 1) истражује се, са већим прекидима, више од осам деценија.² О њеном постојању знало се још од друге половине XIX века, када је земљаним радовима случајно откривена полуобличасто засведена гробница скромно фреско украшена представом *sex gemata*.³ Уочи Првог светског рата, у мањем обиму, ископавања је спроводио археолог-аматер, управник Казненог завода у Нишу, Јаков

А. Ненадовић, који је нашао гробнице са богатим прилозима.⁴ Прва археолошка истраживања, најпре као „мања покусна испитивања“, а потом у већем обиму, вршили су од 1932. до 1940. године Адам Оршић Славетић, чиновник Банске управе и сарадник Музејског друштва у Нишу, Боривоје Гојковић, Александар Ненадовић и Рудолф Братанић.⁵ Од ових истраживања једино су публикована ископавања спроведена у прве две кампање, када су откривени три црквене грађевине, крипта⁶ и део грађевине из IV века са апсидалним делом на западном крају, украшене штучо-декорацијом, која је опредељена као црква.⁷ Међутим, према неким елементима, ова грађевина могла би да представља и маузолеј.⁸ Истраживањима је испитано и седамнаест полуобличасто засведених гробница и велики број гробова слободно укопаних покојника, а захваљујући налазима новца, гробне целине су датоване од доба Проба (276–282) до Јустина II (565–578).⁹

После рата обновљена су ископавања у Јагодин мали. Најпре су вршена истраживања крипте и базилике

¹ Ђ. Зотовић, Н. Петровић-Спремо, *Некропола*, Ниш 1968, 2; V. Popović, *Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin*, MEFRA 87/1 (Antiquité), 1975, 494.

² Т. Јеремић, *Поводом осамдесетогодишњице сисјемских истраживања источне градске некрополе Наиса – досадашњи резултати*, Пешчаник IV, 2013, у штампи.

³ М. Валтровић, *Белешке с њуша*, Старинар V-4, 1888, 118–120; F. Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk. Von der Römerzeit bis zur Gegenwart*. Land und Bevölkerung, Bd. 2, durchgesehen und ergänzt von B. Jovanović, Leipzig 1909, 165–166.

⁴ А. Оршић Славетић, *Археолошка истраживања у Нишу и околини*, Старинар VIII–IX (1933–1934), 1934, 304.

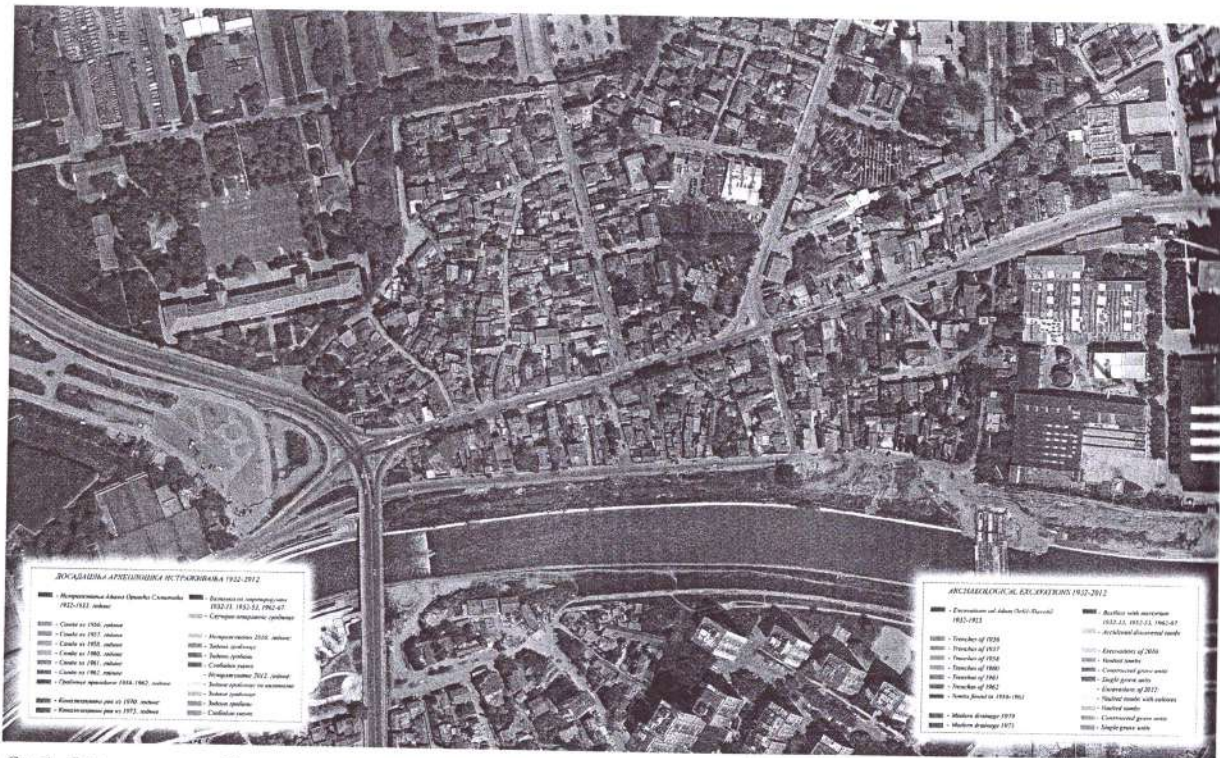
⁵ *Извешаје Народног музеја у Нишу I*, Ниш [б. г.], рукопис, 1. Документација Народног музеја у Нишу.

⁶ Дана је познато да представља саставни део комплекса заједно с гробродном базиликом која се надовезује на њу са источне стране. Комплекс је презентован *in situ*, а крипта је у литератури позната и као „мртиријум“. Налази се код моста „Младост“. Детаљно о комплексу и старијој литератури, в.: Г. Милошевић, *Мртиријум и гробљанска базилика у Јагодин мали у Нишу*, у: Ниш и Византија. Зборник радова II, ур. М. Ракоција, Ниш 2004, 121–140.

⁷ А. Оршић Славетић, *нав. дело*, 304, сл. 4 (црква бр. 42).

⁸ Ђ. Јеремић, А. Filipović, *Traces of Early Christianity in Naissus*, у: *Atti del XVI Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana*, Città del Vaticano, у штампи.

⁹ А. Оршић Славетић, *нав. дело*, 305.

Сл. 1. Јагодин мала, Ниш, мапа са досадашњим истраживањима 1932–2012.

(1952–1953, потом 1962. и 1967, Ђорђе Мано-Зиси, Љубица Зотовић, Невенка Петровић-Спремо), а случајно је откривена, истражена и конзервисана гробница с фигуралним представама светих апостола Петра и Павла и две неидентификоване особе.¹⁰ Простор некрополе испитиван је у осам кампања између 1956. и 1967. године.¹¹

На основу истраживања спроведених до 1967. године у Јагодин мали, Љ. Зотовић је начинила прву типологију облика сахрањивања у овој некрополи, где је издвојила шест основних типова: 1. слободно укупани покојници, најчешће у дрвеним сандуцима; 2. слободно укупани покојници са гробном јамом оивиченом каменом (најређи тип); 3. гробови с покривачем од

опека, тегула, имбрикса (с варијантама);¹² 4. гробови зидани у облику саркофага;¹³ 5. полуоблично засведене гробнице;¹⁴ 6. гробнице с куполом.

Мања истраживања на простору некрополе, заштитног карактера, спровођена су седамдесетих година XX века, као и 2006. године, када је откривена полуоблично засведена гробница, вероватно с краја IV века, богато фреско осликана мотивима Христовог монограма (на своду), имитацијама различитих мермерних површина (на западном зиду) и винових мрежа на подужним зидовима коморе.¹⁵ Обимнија заштитно систематска истраживања на простору Јагодин мале спроведена су тек 2009–2010. године, на траси новопроектваног булеvara Војводе Мишића,¹⁶ а две

¹⁰ L. Mirković, *La nécropole paléochrétienne de Niš*, *Archaeologia Jugoslavica* II, 1956, 85-100.

¹¹ Љ. Зотовић, Н. Петровић-Спремо, *нав. дело*; Г. Јерemiћ, *Поводом осамдесетогодишњице систематских истраживања источне градске некрополе Науса – досадашњи резултати*.

¹² Као варијанте се јављају: покривач од два низа хоризонтално поређаних опека, у једном или два слоја; покривач од сферних тегула које имитирају свод; покривач од опека на две воде, са имбриксама на саставу, док западни и источни крај затвара по једна вертикално постављена опека; вертикално укупане опеке које имитирају облик ковчега, с покривачем и дном гроба од два низа положених опека. Уп.: Љ. Зотовић, *Izveštaj sa iskopavanja kasnoantičke nekropole u Nišu*, у: *Limes u Jugoslaviji I*, Beograd 1961, 171–175; Љ. Зотовић, Н. Петровић-Спремо, *нав. дело*.

¹³ Заступљени су у две варијанте: као гробови мањих димензија за појединачне сахране, с покривачем од опека великих формата, поређаних у облику двосливног крова, и као гробови већих димензија, за две сахране и више њих, дубоких комора, непознатог начина покривања (хоризонтално ређане опеке након затрпавања гроба?).

¹⁴ Издвојене су две варијанте, зависно од величине гробница – за појединачне или вишеструке сахране.

¹⁵ Т. Чершков, А. Алексић, *Заштитна археолошка истраживања ранохришћанске гробнице у Улици Рајка Павловића 55, Град Ниш*, *Археолошки преглед* н. с. 4 (2006), 2008, 102–104.

¹⁶ Т. Чершков, Г. Јерemiћ, *Заштитна археолошка истраживања југоисточног дела ранохришћанске некрополе у Јагодин мали у Нишу на траси Булеvara Војводе Мишића*, Српско археолошко друштво. XXXIV годишњи скуп. Програм, извештаји и апстракт, Краљево, 26–28. мај 2011, Београд 2011, 53–54.

Снимко З. Радосављевић, документација ЗЗСК Ниш

Сл. 2. Јајодин мала, „Бенетон“, истраживања 2012, панорама, поглед с југа

године касније у западном делу комплекса фабрике „Benetton Serbia“.¹⁷ Позиције ова два локалитета су блиске – надовезују се једна на другу, траса Булевара је непосредно западно уз западну ивицу археолошког ископа у „Бенетону“. Истраживањима 2009–2010. и 2012. године, којима је био обухваћен југоисточни, односно источни део касноантичке некрополе, у непосредној близини *via publica* за Рацијарију (која се отприлике подудара са трасом савременог пута за Књажевац), регистроване су гробне конструкције и целине које, према прелиминарним резултатима, одговарају периоду IV и прве половине V века.¹⁸

Завод за заштиту споменика културе из Ниша, по добијању званичног обавештења од стране Града Ниша током марта месеца 2012. године да се на простору фабрике текстила „Бенетон“ (некадашњег „Нитекса“) планира изградња индустријских објеката, ступио је у контакт, у оквиру свијих надлежности, са инвеститором

изградње – компанијом „Бенетон“ и том приликом је предочено инвеститору да ово подручје припада делу велике касноантичке некрополе и да са овог подручја потичу налази четири гробнице на свод, откривене 50-их година XX века, које данас не постоје.¹⁹ Јуна месеца 2012. године, на основу потписаног уговора између „Бенетона“ и Завода за заштиту споменика културе из Ниша, започет је археолошки надзор над земљаним радовима, у оквиру габарита будућег фабричког објекта (означеног као Објекат 1А) и пратеће саобраћајнице уз западну ограду комплекса. Праћен је машински ископ само на простору пројектованих темељних стопа објекта.²⁰ Том приликом регистровано је 10 гробних целина на простору планираног индустријског објекта и три целине на простору пројектоване саобраћајнице.²¹ Завод за заштиту споменика културе Ниш, у сарадњи с Археолошким институтом из Београда, на основу дозволе Министарства културе, информисања и информационог

¹⁷ У даљем тексту „Бенетон“. В.: Т. Чершков, Г. Јеремић, *Резултати најновијих истраживања касноантичке градске некрополе у Јајодини мали (Naissus)*, Српско археолошко друштво. XXXVI скупштина и годишњи скуп. Нови Сад, 30. мај – 1. јун 2013. Програм, извештаји и апстракти, Нови Сад 2013, 61–62.

¹⁸ *Истио*, нав. месџо.

¹⁹ Паведене гробнице биле су и заштићене Одлуком о заштити споменика културе на подручју среза Ниш, Службени гласник НРС бр. 59 од 29. децембра 1956.

²⁰ Стопе су углавном биле димензија 5 x 5 m, дубине око 2,5 m, у низовима север–југ на међусобним одстојањима око 3,5 m и низовима исток–запад међусобно удаљеним око 13 m.

²¹ На основу налаза 10 гробница, а у складу с одредбама Закона о културним добрима, „Бенетон“ и Завод за заштиту споменика културе Ниш потписали су уговор о финансирању заштитних археолошких истраживања на простору планираног индустријског објекта, и то само на микролокацијама на којима су гробнице откривене, а не на читавом габариту планираног индустријског објекта.

друштва бр. 633-00-213/2012-02 од 3. јула 2012, обавио је археолошка ископавања у периоду од 9. јула до 11. октобра 2012. године, са три мања прекида (сл. 2).²²

Истраживања у „Бенетону“ у периоду јули–октобар 2012. била су заштитног карактера, спроведена по систему сонди. Сонде су распрострањене на основу налаза гробних целина констатованих приликом машинског ископа. Постојао је и методолошки проблем организовања и спровођења ископавања у габаритима неправилних машинских ископа. Од око 720 m² (18 појединачних ископа), колико је било ископано машинским путем уз археолошки надзор, на око 220 m² (6 различитих ископа) констатовани су археолошки налази, односно античке гробне целине и/или њихови остаци, док на преосталих око 500 m² (12 појединачних ископа) археолошки налази нису констатовани. Ископавања су започета у оквирима формираних ископа површине око 220 m², да би се проширењима услед нових налаза спровела на укупно око 820 m². На овај начин, археолошким истраживањима и археолошким надзором над машинским ископом, третирано је мање од 20% простора који је планиран за изградњу фабрике.

Овим истраживањима је регистровано 75 гробних целина од којих је 70 археолошки испитано и документовано, док је пет целина залазило у профиле и није било могућности за њихова испитивања (сл. 3).²³ Од гробних облика, ископавањима су регистровани следећи типови:

- а. гробови слободно укопаних покојника (укупно 29 – сви истражени)
- б. гробови с конструкцијом од опека, сферних тегула и имбрикса (гробови-цисте) (укупно 9 – истражено 8)
- в. зидани гробови (укупно 21 – истражено 19)
- г. полуоблично засведене гробнице (укупно 13 – истражено 12)
- д. гробнице са аркосолијумима (arcosolia) и куполом (укупно 3 – истражене 2).

Ископавањима у кругу фабрике „Бенетон“, који представља, како смо напоменули, источни део касноантичке некрополе, регистровано је пет од издвојених шест гробних типова, типологије Љ. Зотовић.²⁴ Констатовано је да овде највећи број сахрана припада покојницима положеним у плитке гробне раке (20), али и да је сразмерно велики удео зиданих гробних конструкција – њих 37 (зидани гробови, полуоблично засведене гробнице и гробнице с аркосолијумима и куполом). На овом делу некрополе није регистрован ниједан гроб слободно укопаних покојника са гробном јамом оивиченом каменом, који хронолошки припада најмлађем касноантичком хоризонту некрополе у Јагодин мали.²⁵

Гробови слободно укопаних покојника – Ови гробови се углавном групишу око гробница и зиданих гробова, али и на слободним површинама. Налазе се на когама које назначују да су покојници у касноантичко доба били плитко полагани у гробне јаме. Нису регистрована преклапања гробних целина. Понекад се у јамама налазе гвоздени клинови, који указују на сахрану у дрвеном сандуку. У значајне налазе спада неколико гробних целина у којима је код сахрањених особа, у овим случајевима особа женског пола, различитог старосног доба, нађен богат гробни инвентар у облику златног, сребрног или бронзаног накита (сл. 4), а као прилог често су полагане стаклене посуде, у пределу главе покојника.

Гробови са конструкцијом од опека или имбрикса – Регистровано је девет а испитано осам гробова са конструкцијама од опека, сферних тегула, имбрикса и слемених опека које оивичавају покојника или представљају гробни покривач. Покретни налази су регистровани само у три гроба и реч је о прилозима крај узглавља покојника у виду стаклених посуда (чаша, балсамаријум) или керамичких крчага.²⁶

Зидани гробови – Зидани гробови у облику саркофага или хамосоријума (χαμοσόριον)²⁷ у овом делу

²² Археолошки надзор вршио је мр Александар Алексић из ЗЗСК Ниш. Руководиоци археолошких истраживања били су Тони Чершков (ЗЗСК Ниш) и др Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), а екипу су сачињавали: мр Александар Алексић, археолог (ЗЗСК Ниш), Александар Вукојевић, архитекта (ЗЗСК Ниш), Зоран Радосављевић, фотограф (ЗЗСК Ниш), Марко Јанковић МА (Филозофски факултет, Београд), Марија Јовичић (Музеј рударства и металургије, Бор), археолози: Петар Стевановић, Слободан Митић, Марија Јовић, Милица Митић, Бранко Алексић, Никола Радиновић и Ружица Арсенијевић; архитекте: Борис Цветковић, Ивана Голубовић, Никола Филиповић, Марко Штекић и Стеван Врбић и графички дизајнер Ирена Ранђел. Обраду хуманог остеоолошког материјала извршила је др Наташа Миладиновић Радмиловић, биофизички антрополог (Археолошки институт, Београд), а остатке органских материја Жељка Темерински, конзерватор (Народни музеј, Београд).

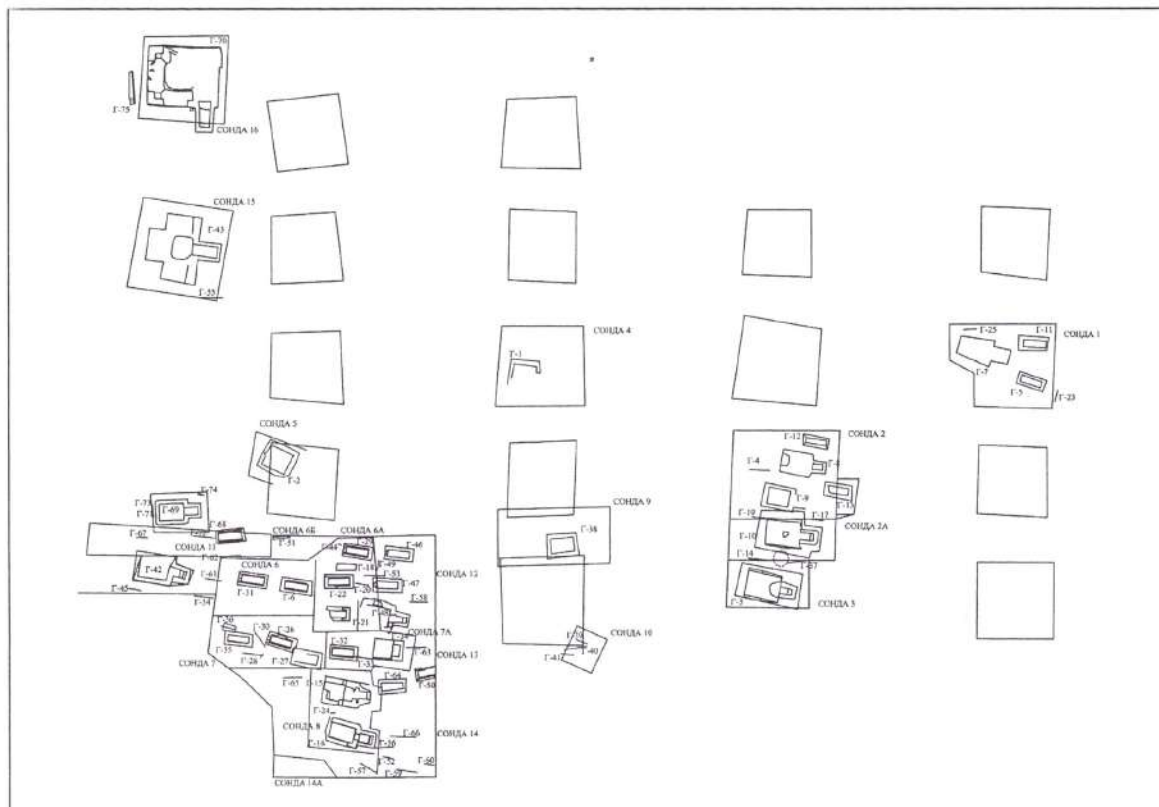
²³ У питању су гробови са теренским ознакама Г-7 (полуоблично засведена гробница), 23 (гроб с конструкцијом од опека), 51 (зидани гроб), 74 (зидани гроб) и 75 (гробница са аркосолијумима). Гробови су технички документовани у оној мери у којој су били видљиви и позиционирани у ситуациони план, за нека будућа истраживања.

²⁴ Типологија није коначна јер нису узети у разматрање гробови унутар гробљанских базилика (базилика с криптом и базилика бр. 20/1933, сахране у каменом и оловним саркофазима у слободном простору, као и мањи број гробова спаљених покојника из II–III века. В. Г. Јеремић, *Уводни текст*, у: *Јагодин мала, касноантичка некропола*, Ниш 2013, 18–36.

²⁵ Највероватније је реч о сахранама из VI – почетка VII века. Гробни облици одговарају сахранама у оквиру кестхелске културе. Уп.: R. Müller, *Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenekpuszta*, Castellum Pannonicum Pelsonense, Vol. 1, Budapest, Leipzig, Keszthely, Rahden 2010, 242–246.

²⁶ *Јагодин мала, касноантичка некропола*, кат. 109, 159, 161.

²⁷ G. Jeremić, A. Filipović, *nav. delo*.

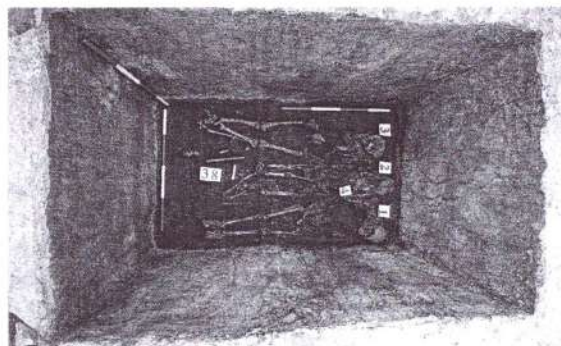
Снимко А. Вукојевић, документација ЗЗСК Ниш

Сл. 3. „Бенетон“, 2012, ситуациони план некрополе

некрополе су веома бројни. Испитано је деветнаест од регистроване двадесет једне конструкције. Ови гробови се углавном групишу око богатијих гробница. Постављају се у правилним редовима и низовима, а њихова концентрација је нарочито уочена у југозападном делу ископа, где је у зони приближно 18 m (ш-з) x 12 m (с-ј) откривено пет правилних низова изданих гробова на малим међусобним одстојањима. Сви гробови овог типа грађени су од камена, малтера и опеке (opus mixtum). Зидови на западној страни имају издани лучни забат. Покривач гроба чине масивне квадратне опеке (формата 55 x 55 x 6 и 56 x 56 x 7 cm), по три у два низа, поређане у облику двосливног крова. Унутрашњост гробова брижљиво је малтерисана хидростатичким малтером. У гробовима су регистроване углавном појединачне сахране, ређе су положена два покојника. Од инвентара јављају се стаклене посуде (балсамаријуми), златни, сребрни и бронзани накит, новекад и новац из IV века.²⁸ Истраживањима је регистрован и један зидани гроб већих димензија (спољне 2,03 x 1,95 m, дубина коморе 1,20 m), у ком су били сахрањени три одрасле индивидуе и дете положено на средњинју женску индивидуу (сл. 5).²⁹

Сл. 4. Накит из гроба 66, „Бенетон“, 2012.

Сл. 5. Гроб 38, „Бенетон“, 2012.

Снимко З. Радосављевић, документација ЗЗСК Ниш

²⁸ Ђеремић, Уводни шексти, у: Јајодин мала, касноантичка некропола, 28–29.

²⁹ Итп, 29, сл. 17, 18.

Сл. 6. Поглед на низ гробница у источном делу налазишта, поглед са истока

Полуобличасто засведене гробнице – Код полуобличасто засведених гробница (дванаест истражених од тринаест регистрованих) приметно је да се групишу у правилним, паралелним, редовима, на малим међусобним размацима, просечно око 1,20–1,50 m, мада је забележен случај да су гробнице и на удаљености мањој од 0,50 m. Регистроване су две веће групе гробница, једна у источном делу ископа, где су у оквиру две стопе и међупростора истражене четири гробнице, једна поред друге (сл. 6). Друга већа концентрација гробница је у југозападном делу локалитета, где је откривено седам гробница, окружених зиданим гробовима и слободним укопима. Димензије гробница варирају, просечно су 4,10 x 2,10 m, са брижљиво зиданим улазним делом са степеницама на источном крају. Улази у гробнице били су затворени масивним каменим или мермерним плочама које су заливане кречним малтером. На западном зиду гробнице налазиле су се нише, троугаоног, петоугаоног или лучног облика. Зидови гробница су најчешће зидани у техници *opus mixtum* од већих ломљених каменова, већих облутака и фрагмената опека, везиваних кречним малтером, док су сводови зидани у латерицијуму (опеке формата 39 x 28–29 x 4–4,5 cm, 41 x 29 x 4 cm). Зидови у унутрашњости, као и свод гробнице у надземном делу били су малтериса-

ни најчешће водонепропусним малтером. У неколико гробница регистроване су квалитетне малтерне подлоге на бочним зидовима и сводовима, с примесама млевене плевне, које најчешће представљају подлогу за фреско-сликарство. Унутар гробница регистроване су сахране најчешће четири до пет покојника. Покретни налази су веома ретки, због претходних пљачкања, где је мета вероватно био накит од племенитих метала, тако да се углавном налазе прилози у облику стаклених или керамичких посуда.

У градњи гробница, откривених у кругу фабрике „Бенетон“, приметне су разлике, како у квалитету материјала (коришћење опека различитих својстава, малтера различитих структура) тако и у начину израде, од гробница које представљају добре зидарске радове до примерака лошије, немарније градње. Гробнице овог типа добро су познате с простора Јагодин мале. У самом кругу фабрике „Бенетон“, односно тадашњем „Нитексу“, истражене су четири гробнице у низу, откривене 1956. године, а овом типу припадају и познате четири гробнице украшене фреско-сликарством (с представама светих Петра и Павла, Христовог монограма, крста – *сгх gemata* и гробница са приказом небеских сводова и рајском вегетацијом).³⁰ Карактеристичне су за период IV–VI века и јављају се на некрополама у Србији,

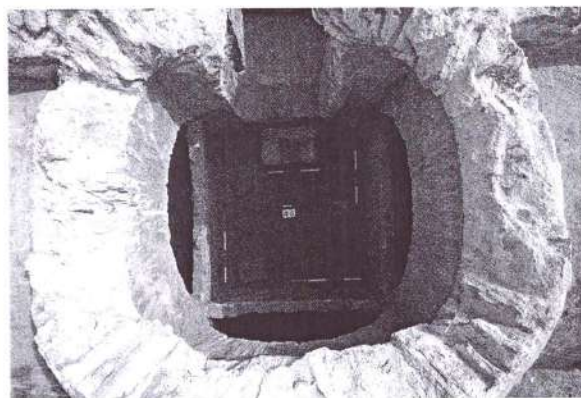
³⁰ Г. Јеремић, *Уводни њексј*, у: *Јагодин мала, касноантичка некропола*, 36–48, са старијом литературом.

Мађарској, Хрватској, Бугарској, Македонији, Турској, на Блиском истоку, у Северној Африци и др.³¹

Гробнице с аркосолијумима и куйолом – Налази три гробнице с аркосолијумима представљају примере најбогатијих породичних мазулеја. Овим истраживањима су у потпуности испитане две такве грађевине, подигнуте једна поред друге, с разликама у димензијама и просторном распореду. Заједничка карактеристика им је постојање централне гробне одаје квадратног плана, око које су се налазиле на југу, западу и северу три полуобличасто засведена аркосолијума, за сахрану већег броја покојника. У случају јужне гробнице (Г-43) зидани улаз (без покривача) био је на источној страни (сл. 7), док је код северне гробнице (Г-70) улаз био на јужној страни, са дромосом, правца север–југ, који је био полуобличасто засведен (сл. 8). Унутар ходника северне гробнице налазио се још један аркосолијум, полуобличасто засведен, на источном зиду ближе североисточном углу, док је на средини источног зида била озидана ниша од опека. Код обеју гробница, зидови су грађени од камена, облутака и обилне употребе малтера (*opus incertum*), који се од нивоа почетка градње сводова изводи и употребом латерицијума (*opus mixtum*). На површинама са *opus incertum*, у малтеру су мистријом изведене линије које прате форму камена и облутака (сл. 9). У питању би могао бити манир декорисања или би евентуално чинио припремни слој за подлогу за фреске, које из неког разлога нису изведене.³² Спољне стране аркосолијума, као и куполе код обеју гробница, биле су премазане дебљим слојем водонепропусног малтера. Над гробницама су подигнути надземни објекти непознате намене, од ломљеног камена и малтера, местимично очувани.

На оба места регистровани су бројни гвоздени клинови и окови од дрвених сандука у којима су вршене сахране. У јужној гробници регистровано је и сахрањивање у оловном саркофагу, који је нађен у фрагментима. Гробнице су биле пљачкане, кости су испретуране, тако да ће будуће физичко-антрополошке анализе дати нешто више података о броју сахрана у њима. Из истог разлога су и покретни налази веома скромни – регистроване су углавном расуте огрлице од златних, ћилибарских и стаклених перли.³³

Археолошка истраживања на простору Објекта 1А и саобраћајнице у западном делу комплекса „Бенетон“ у Нишу, спроведена су на простору највеће касноантичке, односно ранохришћанске некрополе из периода IV–VI/почетка VII века. Највећи број сахрана и градњи гробница везује се за период IV и прве по-

Сл. 7. Гробница с аркосолијумима и куйолом Г-43, поглед на централну просторију

Сл. 8. Гробница с аркосолијумима и куйолом Г-70, поглед са североистока

Сл. 9. Гробница с аркосолијумима и куйолом Г-70, детаљ украшавања зида

ловине V века, како су то показали покретни налази, првенствено накит и нумизматички материјал. Ово је период када је Наис доживљавао процват, захваљујући

³¹ I. Nikolajević, *Necropoles et tombes chrétiennes en Illyricum oriental*, Actes du Xe congrès international d'archéologie chrétienne, vol. I, Thessalonique 28. septembre – 4. octobre 1980, Citta del Vaticano, Thessalonique 1984, 528–534; A. Filipović, *L'architettura sepolcrale bizantina sulle isole di Gemile e Karacaören in Lycia. Parte II*, *Orientalia Christiana Periodica* 78–2, 2012, 463–466.

³² О овоме детаљније G. Jeremić, A. Filipović, *nav. delo*.

³³ I. Jeremić, *Огрлице, у: Јајодин мала, касноантичка некропола*, 89, кат. 56.

чињеници да је био родни град цара Константина I (306–337) који је дао градитељског подстицаја свом завичају, био је место у ком су одседали бројни императори IV века и у ком је била активна и царска радионица за производњу предмета од племенитих метала. У самом граду су биле посведочене и оружарнице за потребе римске војске, као и локални занатски центри, што упућује на развијене економске и друштвене прилике које су нашле свог одраза у бројним сферама касноантичког живота, па и у сахрањивању.

Истраживањима у кругу „Бенетона“ испитан је сегмент источног дела велике градске некрополе на путу за Рацијарију. Утврђено је да је некропола поштовала одређену урбанистичку схему, с јасним и правилним распоредом гробова и гробница. Већина гробница и гробова била је опљачкана још у касноантичко доба, чиме су изгубљени значајни археолошки подаци. Упркос ограниченим површинама за истраживања, овим ископавањима је значајно употпуњена слика о некрополи и уопште о сахрањивању у Наису у периоду касне антике. Регистровани су бројни типови гробних конструкција, различите технике градње, различит грађевински материјал, а инвентар гробова пружио је солидне податке о ношњи или гробним прилозима. Занимљиво је приметити да истраживањима у кругу „Бенетона“ предмети

личне побожности нису регистровани. Иако некропола егзистира у време када је хришћанство било званична вера у *Res publica*, приметне су старе римске, паганске традиције, што се најбоље огледа у полагању стаклених посуда, крчага или новца (обола) у гроб, као и сахрањивање у богатим тканинама, с луксузним накитом, противно ранохришћанским догматским учењима и препоручиваној личној скромности.³⁴ Луксузно и солидно грађени гробови и гробнице најбоље су читавали жељу живих потомака да се тело умрлог трајно обезбеди.³⁵

(Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: „Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије“ /бр. 177007/)

Тони Чершков, археолог
Завод за заштиту споменика културе Ниш

Гордана Јеремић, археолог
Археолошки институт, Београд

Александар Алексић, археолог
Завод за заштиту споменика културе Ниш

³⁴ Н. Maguire, *The good life, y: Interpreting Late Antiquity. Essays on the Postclassical World*, eds. G. W. Bowersock, P. Brown, O. Grabar, Cambridge MA, London 2001, 238.

³⁵ Љ. Зотовић, *Јужне некрополе Виминација и њихови обреди*, *Viminacivm*. Зборник радова Народног музеја Пожаревац 1, 1986, 54.